

מלכות בית החשמונאי

הוכן ע"י הרב מרדכי קורנפלד
כולל עיון הדף

daf@dafyomi.co.il, www.dafyomi.co.il

שנה בו נעשה מושל	שם המושל	יחסו למושל הקודם	שנות מלוכה	כיתוב במטבעותיו ¹
ד' תקצ"ז (163 לפנה"ס)	מתתיהו בן יוחנן כהן גדול ²	—	1	—
ד' תקצ"ח (162 לפנה"ס)	יהודה (המכבי) ³	בנו	6	—
ד' תר"ד (156 לפנה"ס)	יונתן (הוופסי) ⁴ כהן גדול	אחיו	18 ⁵	—
ד' תרכ"ב (138 לפנה"ס)	שמעון (התסי) ⁶ כהן גדול ⁷	אחיו	7	—
ד' תרכ"ט (131 לפנה"ס)	יוחנן הורקנוס כהן גדול ⁸	בנו	31 ⁹	"יהוחנן הכה"ג וחבר היהודים" ¹⁰ (או "ראש" חבר היהודים)
ד' תר"ס (108 לפנה"ס)	אריסטובלוס ¹¹ [יהודה] ¹²	בנו	1 ¹³	"יהודה הכה"ג וחבר היהודים"
ד' תרס"א (99 לפנה"ס)	ינאי / אלכסנדר ¹⁴ [יונתן]	אחיו	27	א. "יהונתן הכה"ג וחבר היהודים" ב. "יהונתן המלך" או בארמית "מלכא אלכסנדרוס שנת כה" (ומסביב ביוונית "של אלכסנדר המלך")
ד' תרפ"ח (72 לפנה"ס)	של ציון / שלמצון ¹⁵ אלכסנדרה	אשתו	9	—
ד' תרצ"ז (72 לפנה"ס)	הורקנוס השני ¹⁶	בנה	3 חודשים	—
ד' תרצ"ז (72 לפנה"ס)	אריסטובלוס השני ¹⁷	אחיו	4 ¹⁸	—
ד' תשי"א (59 לפנה"ס)	הורקנוס השני (חוזר למלוכה)	אחיו	23 ¹⁹	—
ד' תשכ"ד (36 לפנה"ס)	אנטיגונוס ²⁰ [מתתיהו]	בן אחיו	3	"מתתיהו כה"ג וחבר היהודים" (ומסביב ביוונית "של המלך אנטיגונוס")

¹ על פי אוצר מטבעות היהודים, י. משורר, יד יצחק בן-צבי ירושלים 1997.
² בדרוש לחנוכה תשע"ג הסברנו בארוכה אם התואר 'כהן גדול' נאמר על מתתיהו או על אביו.
³ כתב היוחסין (שנת ג' אלפים תרכ"ב), וז"ל, בלשון יון גבור ואיש מלחמה, וי"א שכך הי' כתוב על דגלו, ר"ת מי כמוך בא-לים ד', עכ"ל. ועי' במראי מקומות לדרוש לחנוכה תשע"ג מספר 9 בשם החתם סופר.
⁴ כ"כ בקדמוניות היהודים ליוסף בן מתתיהו (Josephus Flavius), וכנראה שהכינוי הוא על שם מקום מושבו. יתכן שהשם 'וופסי' קשור לנחל במרכז הנגב שנקרא בשם הזה ע"פ מסורת ערבית ישנה.
⁵ במקורות מהראשונים ויוסיפון נזכרו מספרים שונים לשנות כהונתם של יונתן ושמעון, גם יש מחליפים ומונים מלכות קצרה ליונתן ומלכות ארוכה לשמעון (ספר הקבלה הובא ברד"ק - ראה מראי מקומות הנ"ל מס' 45, ועל פיו ביוחסין מאמר הראשון). במלכות הקצרה מונים 6, 7, או 8 שנים (6- ספר הקבלה, 7- יוסיפון תחילת פרק כ"ו, 8- יוסיפון פרק ס"ה),

ובמלכות הקצרה מונים 18 או 19 שנים (18) - יוסיפון פרק ס"ה וספר הקבלה, 19 - יוחסין שם ע"פ דברי הימים של הרומיים). ביוסיפון הזכיר שיונתן מת "זקן ושבע ימים".

⁶ כ"כ בקדמוניות היהודים ליוסף בן מתתיהו (Josephus Flavius), וכנראה שהכינוי הוא על שם מקום מושבו. יתכן ש'יתסי' הוא על שם חורבת 'טזא' שליד מבוא ביתר.

⁷ לפי ספר חשמונאים, בתחילת מלכות שמעון פסקה ממשלת יון מישראל והתחילו מונים בשטרות "שנה אחת לשמעון כהן גדול ונשיא היהודים". (וערש"י סנה' צו: שעיקר מלכות חשמונאי 70 שנה, ויתכן שהתחיל משמעון והוציא שלציון ובניה). והנה בגמרא ע"ז ט. מבואר שאחרי 34 שנים של מלכות פרס ו-180 שנים של מלכות יון התחילו למנות 103 שנים של מלכות בית חשמונאי, ואחרי 103 שנים של מלכות הורדוס, ומה יצא לרוב מוני השנים הראשונים והאחרונים שמתיהו מלך בשנה 213 לבנין הבית. ולענ"ד יקשה מאד לפי זה ליישב את מנין השנים של מלכות בית חשמונאי, ותיאריך מלכותם יותר מ-130 שנים. ולענ"ד מלכות חשמונאי נמנית מתחילת מלכות שמעון כנ"ל, ויתיישב חשבון שנות מלכות בית חשמונאי ומלכות הורדוס בלי שום דוחק - ועמש"כ בסוף ההערה האחרונה על מלכות אנטיגונוס. ולפי הנחה זו תיקנתי את מספר השנים מבריאית העולם ברשימה זו. (וכ"מ ממנין השנים שמנה היוחסין במאמר ה', וז"ל, ואח"כ מלך שמעון אחיו שנת ג' אלפים ותרי"ד כו' ובשנת תשל"ח מלך הורדוס הגלילי כו', עכ"ל, נמצא שמנין 103 שנה התחיל ממלכות שמעון). ולפי זה יבואר לנכון דבזמן כיבוש היוונים בידי החשמונאים ל"ה רומי משותף עם החשמונאים, ונמסרו באמת 'רבים ביד מעטים' ודוק.

⁸ הוא יוחנן כהן גדול הצדיק שתיקן תקנות ושמע בת קול בקודש הקודשים (כמו שהארכנו בשיעור לחנוכה תשע"ג, ע"ש במראי מקומות 28 והלאה), ואחרי שתלמי, בעל אחותו, הרג את אביו ואחיו הגדול הורקנוס, הוסיף לעצמו השם הורקנוס על שם אחיו. (וביוסיפון ובספר הקבלה מבואר שהוא ינאי שהרג את החכמים כפי שמבו' דקדושין סו., והארכנו בזה בשיעור הנ"ל, ע"ש במראי מקומות מס' 42 והלאה). ומבואר בחז"ל שיוחנן זה שימש בכה"ג 40 או 80 שנה ובסוף נעשה צדוקי. (ע"י מראי מקומות לחנוכה תשע"ג מס' 45), ולפי זה צ"ל שכבר שמש שנים רבות בכה"ג לפני שמלך (כפי שבארנו בארוכה בשיעור הנ"ל בע"ה) - ונראה שזה כוונת יוסיפון שכתב דבתחילת ימי שמעון העלה יוחנן בנו עולות. ובגמרא ע"ז ט: איתא שמלכות רומי התחילה להכביד עולה על ישראל 26 שנים אחרי שכבשו מלכות יון, ולפי דברינו בהערה הקודמת ה' זה בערך בשנת 19 ליוחנן כה"ג.

⁹ כן כתב בקדמוניות היהודים ספר ג' פרק י', ובמלחמת היהודים פרק ב' כתב 38 שנים, ובסדר עולם זוטא כלל שנותיו עם שנות שמעון וכתב שמלכו ביחד 37 שנים. (וביוסיפון פרק ס"ה כתב שמלך שנה, וממנו ביוחסין, ולכאז' צ"ל 31).

¹⁰ 'חבר היהודים' - פירוש נשיא ושר הצבא (והח"י"ת ובי"ת של חבר סגולים, כמו חבר עיר בברכות פרק ד' משנה ז', וע"ש בפיה"מ שפירש 'חכם של עיר', וברש"י ביצה כז. וז"ל, חבר עיר - ת"ח המתעסק בצרכי העיר. ועמש"כ בתחילת הערה 7.

¹¹ ביוסיפון פרק ס"ה כתב שהוא התחיל לתת עטרת מלכות בראשו (וביוחסין העתיקו בטעות על יוחנן), וקראו אריסטובולוס הגדול (כנראה לאפוקי מאריסטובולוס בן ינאי). אבל ממטבעותיו ניכר שהלך בדרכי אביו ולא קרא לעצמו מלך, וגם לא השתמש בשמו היווני במטבעותיו - ועיין בהערה הבאה.

¹² שמו היהודי של אריסטובולוס הראשון מופיע רק בקדמוניות היהודים ספר כ'. נמצאו מטבעות עם השם הזה מתקופת החשמונאים ונחלקו החוקרים של איזה מלך הם, אריסטובולוס הראשון או השני (י. משורר ע' 32). מיהו לענ"ד ברור שהם של אריסטובולוס הראשון; חדא, שהרי אביו ואחיו הטביעו מטבעות לפניו ולאחרי, וסביר שפסקו להטביע מטבעות רק אחרי ינאי מפני שהכביד מלכות רומי עולה ביותר על היהודים (חוץ מאנטיגונוס שמרד ברומאים ובסוף נפל בידם, ועמו מלכות בית חשמונאי), ועוד, האיד יתכן שאריסטובולוס השני הטביע מטבעות ואחיו הורקנוס שמלך לפניו ולאחרי לשנים רבות לא הטביע כלום, ועוד, שהרי לא הזכיר יהודה זו תואר מלך על עצמו ולא צירף לה כיתוב יווני כינאי והבאים אחרי. ¹³ שונאיו רימו את אריסטובולוס להרוג את אחיו אחובו אנטיגונוס, ובסוף מת אריסטובולוס מדוכא בייסורי הגוף והנפש. (יוסיפון, ומלחמת היהודים ליוסף בן מתתיהו).

¹⁴ הוא ינאי שהרג את החכמים (כמבואר בקדושין סו. - ע' מה שכתבתי בהערה לעיל על אביו) והי' צדוקי (שם וברכות כט.), ואשתו היתה של-ציון (שבת טז: ורש"י ותוס' שם) או שלמצון (ספרא ריש בחוקות ע"ש, מגילת תענית לכ"ח טבת ע"ש) המלכה, אחותה של שמעון בן שטח (ברכות מח.). ולפי יוסיפון הוא הצדוקי שרגמו באתרוגים בזמן שניסך את המים בהושענא רבא (סוכה מח.), ואז נקם נקמתו הגדולה בפרושים. הוא שלקח לעצמו עטרת מלכות (ע"י קדושין סו. ורמב"ן פרשת ויחי), וכן ניכר ממטבעותיו, ששינה את הכיתוב מ"הכהן הגדול" ל"המלך" - וכבר נמצא מטבע אחד בו עירב את שני התארים וטבע "המלך הכהן" (י. משורר, מטבע מס' 17). וע"י הערתנו לעיל על אריסטובולוס אחיו.

¹⁵ כפי הנראה מלכה מפני שבניה היו עוד קטנים מלמלוך. היתה אחותו של שמעון בן שטח (ע"י הערה הקודמת) והיתה נאמנת לחכמי ישראל והנהיגה את מלכותה ע"פ דבריהם. בימיה זכו לגשמים בעיתם ונתברכו פירות הארץ (תענית כג. - וכג"י התוס' שבת טז: ד"ה המלכה וראשו' שם).

¹⁶ הלך בדרכי אמו והי' נאמן לחכמים וכל מגמתו היתה לשמש בכהונה הגדולה במקדש ה'. נלחם עם אחיו הצעיר על המלכות (סוטה מט.), ואחרי שכרת ברית אתו וקבל לשמש בכה"ג ולוותר על המלכות, שוב לחם עם אחיו והורידהו מכסאו ונמלך ע"י פומפיוס קיסר רומי.

¹⁷ בימיו כבש פמפיוס מרומי את ירושלים (יוסיפון פרק ס"ה). בתו מרים נישאה להורדוס (ע"י ב"ב ג:), ובן בנו אריסטובולוס ששימש בכה"ג בגיל 15 נהרג ע"פ פקודת הורדוס.

¹⁸ ליוסיפון (שם) 3 שנים - ושמא שנה הרביעית היתה מקוטעת.

¹⁹ יוסיפון (סוף פרק נ'), וע"ש פרק ס"ה) הזכיר 40 שנה.

²⁰ מרד ולקח המלוכה מדודו הורקנוס. בימיו כבר נמלך הורדוס הגלילי ע"י הקיסר ברומי, ואנטיגונוס מרד נגדו ומלך בירושלים. אחרי 3 שנים כבשו הורדוס ונהרג, ובזה פסקה מלכות בית חשמונאי.

אחרי מלכו הורדוס ובניו 103 שנים (ע"ז ט:), ולפי כותבי דברי הימים מלך הורדוס 37 שנים (אחרי הריגת אנטיגונוס - כן נ"ל), וארקילאוס בנו 9 שנים, ואחיו אנטיפטר/הורדוס השני 12-10 שנים, ואגריפס בן אריסטובולוס בן הורדוס 23 שנים, ובנו אגריפס השני 21-20 שנים (כ"כ יוסיפון פרק ס"ג וס"ה וס' הדורות. וערש"י סנה' צו: דעיקר מלכות הורדוס 52 שנים, וצ"ע

ליישבו). ולפי זה עדיין צריכים להשלים כ-3-1 שנים להגיע למנין 103 שנים. (ושמא 3 שנות המרד הגדול לא נכללו במנין שנות אגריפס השני - אבל מדברי יוסיפון פרק ס"ד וס"ו לא משמע כן. ונראה דחלק ממלכות אנטיגונוס נמנה להורדוס.)